

для чужоземних одновірців. 1793 р., через погіршення здоров'я, переїздить до Крутого Берега, де помер і похований.

У спадщині К. знаходимо цілісний виклад системи філос. дисциплін у дусі Просвітництва. Проблеми теоретичної філософії розглядаються на ґрунті вольфіанської філософії, питання соціальної філософії та етики витлумачуються в руслі ідей франц. просвітників — Руссо, Монтеск'є, Гельвеція.

К. — найталановитіший представник українців у таборі загальнорос. просвітників доби “філософа на троні” й радше прихильник співробітництва, ніж антагонізму, філос. інтелігенції з урядом. Усвідомлював себе речником не окремого суспільного стану чи нації, а людства, точніше — його “вченої республіки”. Русоїст, який почасти з власної волі, почасти вимушено рахувався з компромісним і надмірно логізуючим вольфіанством. У теоретичній філософії (онтології та логіці) орієнтувався, за власним свідченням, на Готшеда і Баумайстера, а в практичній (у вченні про суспільство, мораль, право) — на Руссо, Монтеск'є, Гельвеція, Шефтсбері. Німецьке просвітництво “виправляв” ідеями французького. Світобудову не мислив без Бога, але “Бога філософів”, обстоював дійстичні позиції. Союзницею філософії вважав науку, а не релігію. У суспільно-реформаційних прагненнях покладалася на ідеологію “вроджених прав” людини, на концепцію природного права і позицію “юридичного світогляду”. Панацею від суспільних хвороб вбачав у розумному обмеженні кожним власного егоїзму, в доброчесності, яку обожнював. Дбаючи про народ, доходив радикального висновку: не просвіта є умовою звільнення народу, а “полегшення його труднощів”, пов'язаних з кріпацтвом, — умова просвіти.

Крім оригінальних праць, К. належить низка перекладів, зокрема філос. статей з французької “Енциклопедії”.

Твори К.: Арифметические предложения для употребления обучающегося в Артиллерийском и инженерном шляхетном кадетском корпусе благородного юношества. — СПб., 1764;

Философические предложения. — СПб., 1768 (те саме в кн.: Избр. произведения русск. мыслителей второй пол. XVIII в. — М., 1952); Рассуждения двух индийцев Калана и Ибрагима о человеческом познании. Ч. 1. — СПб., 1788 (скорочено в кн.: Избр. произведения русск. мыслителей второй пол. XVIII в. — М., 1952); Китайский философ, или Ученые разговоры двух индийцев Калана и Ибрагима, т. е. философические рассуждения о человеческих познаниях касательно физики, врачебной науки, испытания природы и ее таинств, естественною историею открываемых, а именно о стихиях, земле, воде, воздухе и огне, о человеке и животных, о растениях и ископаемых минералах, во врачебной науке употребляемых, о тяжести, движении и покое земных тел и проч. — СПб. (те саме в кн.: Избр. произведения русск. мыслителей второй пол. XVIII в. — М., 1952).

Переклади К.: Оттвай. Возмущение против Венеции (пер. з нім.). — СПб., 1764; Верто д'Обеф. История о переменах, происходивших в Швеции в рассуждении веры и правления (пер. з франц.). — Ч. 1—2. — СПб., 1764—1765; История славных государей и великих генералов с рассуждениями об их поступках и делах, собранная г. Шофином из сочинений Роллена, Кревиера и др. (пер. з франц.). — СПб., 1765 (2-е вид. — СПб., 1792); История датская, сочиненная г. Голбергом, которую сократил и приписал к ней свои примечания ... Яков Козельский. — Ч. 1. — СПб., 1765, Ч. II. — СПб., 1766; Вольф Х. Начальные основания фортификации (пер. з лат.). — СПб., 1765; Государь и министр, книга, сочиненная г. Мозером (пер. з нім.). — СПб., 1766; Статьи о философии и частях ее, из Энциклопедии. — Ч. I—II. — СПб., 1770; Сочинение об осаде крепостей (пер. з нім.). — СПб., 1770.

Про нього див.: Бак И. Я. П. Козельский (Филос., общественно-полит. и экономические воззрения) // Вопросы истории. — 1947. — №1; Коган Ю. Свободомыслие Я. П. Козельского // Вопросы истории религии и атеизма. — М., 1950; Дмитриченко В. С. До полеміки про двох Я. П. Козельських // 3 історії суспільно-політ. та філос. думки на Україні. — К., 1956; Дмитриченко В. С., Павлов В. Т. Питання теорії пізнання та логіки у творах Я. П. Козельського // Наукові записки КДУ. — Т. XVI. — Вип. IV. Зб. філос. ф-ту №3. — К., 1957; Дмитриченко В. С. Суспільно-політ. погляди Я. П. Козельського. — К., 1957; Коган Ю. Я. Просветитель XVIII в. Я. П. Козельский. — М., 1958.

В. Білодід

Олексій Козлов

КОЗЛОВ Олексій Олександрович (08/20.02.1831—27.02/11.03.1901) — філософ, історик філософії, публіцист. Батько філософа С. О. Аскольдова. Народився в Москві. Син кріпачки і поміщика, далекого родича О. С. Пушкіна. Прізвище успадкував од вітчи-

ма. Освіту здобув у 1-й Моск. гімназії (1843—50) та Моск. ун-ті, де навчався на фіз.-мат. (1850—52) та історико-філол. (1852—56) ф-тах. У студентські роки спеціалізувався з політекономії (звання кандидата отримав за дисертацію “Про ренту за теорією Рікардо”), захоплювався творами Л. Фюрбаха і Ш. Фур'є, поділяв ідеї соціалізму і народництва. В 1855—58 рр. входив до складу радикального гуртка “вертепників”. З 1858 р. перебував під наглядом поліції, двічі був заарештований (1864 і 1866). Викладацьку діяльність розпочав після закінчення ун-ту — в 1857—61 рр. читав рос. словесність у моск. Школі межових топографів. 1861 року залишив службу за станом здоров'я, проте й далі займався літ. працею. Позбавлений після арештів права жити в столицях, завідував лісовим господарством у Володимирській губ. У 1870 р. оселився в маєтку дружини в Калузькій губ., де став серйозно займатися філософією — спочатку під впливом праць Шопенгауера, а згодом Е. Гартмана, ідеї якого виклав у 1873—75 рр. у двотомній праці.

1875 р. разом із родиною виїхав до Франції, втім через рік повернувся, отримавши запрошення посісти приват-доцентуру в Ун-ті Св. Володимира. В Києві широко розгортається талант К. як мислителя і викладача. Численні публікації, відзначені непересічністю суджень і глибиною аналізу, швидко роблять ім'я К. відомим у філос. колах. Невтомний працівник у справі поширення філос. знань (характеристика С. Аскольдова), він здійснює видання першого вітчизняного філос. часопису (“Филос. трехмесячник”, К., 1885—87). У Києві ж побачили світ перші три філософсько-літ. збірники К. “Своє слово” (1888, 1889, 1890). Успішна академічна кар'єра К. — після захисту магістерської (“Метод і спрямування філософії Платона”, 1880) і докторської (“Генеза теорії простору й часу у Канта”, 1884) дисертацій стає екстраординарним (1884) і ординарним (1886) професором філософії — була

припинена тяжкою хворобою, що примусила його залишити викладання (1887). Останнє десятиліття життя проводить у С.-Петербурзі як вільний філософ і літератор. Похований на Волковому кладовищі.

Діяльність К. як науковця і викладача була підпорядкована справі філос. просвіти, боротьбі з панівним за його доби позитивізмом, ствердженню наукового статусу філософії. Філос. вчення К. (“панпсихізм”), що стало одним з варіантів неолейбніцеанського персоналізму, стало початком плідного напрямку в рос. філософії (Л. Лопатін, М. Лосський, С. Аскольдов та ін.). Вагомий доробок К. у галузі історії філософії та етики.

Твори К.: Философия бессознательного Эд. Гартмана: В 2 т. — К., 1873—75; В. Соловьев как философ // Знание. — 1875. — №1, 2; Филос. этюды. Ч. 1. — СПб., 1876; Филос. этюды. Ч. 2. Метод и направление философии Платона. — К., 1880; Философия как наука. — К., 1877; Философия действительности, изложение системы Дюринга. — К., 1878; Два основных положения философии Шопенгауэра // УИ. — 1877. — №1; Критический этюд по поводу книги Н. Грота “Психология чувствования”. — К., 1881; Современные направления в философии (германская и французская философия) // Заграничный вестник. — 1881. — №10—12, 1882. — №3, 6; О последнем соч. проф. М. Троицкого “Наука о духе” // Русск. мысль. — 1883. — №4; Генезис теории пространства и времени Канта. — К., 1884; Критический этюд о книге г. Грота “К вопросу о реформе логики”. — СПб., 1885; Джордано Бруно, две публичные лекции И. В. Лучицкого и А. А. Козлова. — К., 1885; Тард и его теория общества. — К., 1887; Гипнотизм и его значение для психологии и метафизики. — К., 1887; Очерки из истории философии. Понятия философии и истории философии. Философия восточная. — К., 1887; Религия гр. Л. Н. Толстого. — СПб., 1888; Беседы с петербургским Сократом // Своє слово. — 1888—98. — №1—5; Размышления, вызванные неожиданным голосом из области естествоведения // ВФ и П. — 1889. — Кн. 1; Очерк жизни и философии Лейбница по сочинению Мерца // Там само. — 1890. — Кн. 3; Письма о книге гр. Л. Н. Толстого “О жизни”. — М., 1891; Позитивизм Конта // ВФ и П. — 1892. — Кн. 15, 1893. — Кн. 16; П. Е. Астафьев как философ // Там само. — 1893. — Кн. 18; Французский позитивизм // Там само. — 1893. — Кн. 19; Французский позитивизм. Полупозитивисты: Альфред Фуллье // Там само. — 1894. — Кн. 21; Французский позитивизм. Полупозитивисты: Гюйо и Тард // Там само. — 1894. — Кн. 22; Густав Тейхмюллер // Там само. — 1894. — Кн. 24, 25; Анализ последнего произведения гр. Л. Н. Толстого “Хозяин

и его работник”// Там само.— 1895.— Кн. 28; Сознание Бога и знание о Боге. Воспоминание об онтологическом доказательстве бытия Божия // Там само.— 1895.— Кн. 29, 30; Критика “Критики” И. Канта (розділ з праці “Генезис теории пространства и времени Канта”) // Філософ. і соціол. думка.— 1995.— №1—2.

Про нього див.: Гусев Ф. Ф. К вопросу о философии, по поводу диспута г. Козлова // Православное обозрение.— 1876.— №12; *Грот Н. Я.* А. А. Козлов. Филос. этюды.— К., 1877; *Аландский П. И.* Философия и наука // УИ.— 1877.— №1, 2; *Никитин П.* О пользе философии // Дело.— 1877.— №5 (те саме у кн.: *Ткачев П. Н.* Кладези мудрости рос. философ.— М., 1990); *Лесевич В.* О чем поет кукушка? По поводу выхода первой книжки специального филос. журнала // Этюды и очерки.— СПб., 1886; *Його ж.* Что такое научная философия? // Русск. мысль.— 1889.— №11; *Бобров Е.* О понятии бытия. Учения Тейхмюллера и Козлова.— Казань, 1898; *Його ж.* Жизнь и труды А. А. Козлова // Философия в России.— Казань, 1899.— Вып. 1—2 (з бібліографією праць К.); *Лосский Н. О.* А. А. Козлов и его панпсихизм // ВФ и П.— 1901.— Кн. 58; *Никольский А.* Алексей Александрович Козлов и его филос. воззрения // Вера и разум.— 1901.— №8; *Аскольдов С. А.* Алексей Александрович Козлов.— М., 1912 (з хронологічним покажчиком праць К.) (те саме: М., 1998); *Райнов Т.* Лейбниц в русск. философии второй пол. XIX в. // Вестник Европы.— 1916.— №12; *Фирсова Л. В.* Вопросы гносеологии в системе панпсихизма А. А. Козлова // Актуальные проблемы истории философии народов СССР.— М., 1983; *Зеньковский В. В.* История русск. философии: В 2 т. — Париж, 1989.— Т. 2; *Черных А. И.* А. А. Козлов и его “Филос. трехмесячник” // Филос. и социол. мысль.— 1989.— №3; *Плужнік В. О.* Ідеї персоналізму в Київській школі філософії. О. Козлов // Філософ. і соціол. думка.— 1995.— №1—2; *Плужнік В. О.* “Київська школа філософії”: гносеологічні пошуки кінця XIX — початку XX ст.: Автореф. дис. ... канд. філософ. наук.— К., 1998.

М. Ткачук

Георгій
(Кониський)

КОНИСЬКИЙ Григорій Осипович, чернече ім'я — Георгій (09/20.11.1717 — 02/13.02.1795) — філософ, релігійний і громадський діяч. Народився в Ніжині у шляхетській родині. Батько К. у 1727 р. був ніжинським бургомістром. 1728 р., імовірно, після закінчення початкової школи, К. вступив до КМА, повний курс якої закінчив 1743 р. 1744 р. прийняв чернецтво з ім'ям Георгій. З 1745 р. — професор КМА. Викладав риторику, поетику і філософію. У 1751—55 рр. — ректор КМА; викладає курс богослов'я; роз-

робляє новий Статут КМА. Після призначення єп. Білоруським (1755) живе у Могильові, де засновує училище, готує для нього підручники і посібники. Помер і похований у Могильові.

К. — блискучий знавець античної спадщини, патристики, схоластики, творчості Е. Роттердамського, Я. А. Коменського, Р. Декарта, Г. Галілея, П. Гассенді. Філософ. курс, прочитаний ним у КМА в 1749—51 рр., за структурою і способом розгляду проблем значною мірою зберігає характерні риси барокової схоластики. Водночас у ньому чітко проглядаються й елементи ранньопросвітницької філософії. К. знайомив своїх учнів зі вченнями Г. Ляйбніца, Х. Вольфа, Р. Декарта, П. Гассенді, Х. Баумайстера.

Він є прихильником концепції двох істин — віри і розуму й, відповідно, розмежування теології і філософії. Виокремлюючи в процесі пізнання три щаблі — чуттєве сприйняття, формування інтелектом поняття про сприйнятий об'єкт і судження, — надає великої ваги чуттєвому пізнанню, але вирішальну роль у відкритті істини залишає за інтелектом, апелюючи до сили природного світла розуму. К. переконаний, що процес пізнання має успіх за умов застосування двох методів — індуктивного й дедуктивного. Великого значення при цьому надає спостереженню і досліддам.

Світ К. розуміє як сконцентрований навколо Землі, одухотворений різноманітними формами організм, упорядкований і побудований на основі доцільності. На його думку, світ виник не через випадковий і сліпий збіг атомів (філософ не поділяв точку зору прихильників атомізму), а був створений Богом, в якому К. вбачає архітектора дивовижної машини. Розуміння Бога як майстра, що, створивши машину-світ, забезпечує збереження останнього і не втручається у дію природних законів, завдяки яким здійснюється його функціонування, засвідчує наявність ранньопросвітницької деїстичної тенденції у філософ. курсі К. Весь створений світ, за К., складається з матерії та форми. Остання спричиняє його